

JAXON ADABIYOTIDA ROMANTIZMNI PAYDO BO`LISHI

Amonova Shaxnoza Abdialimovna

Ona tili va adabiyot o`qituvchisi

Annotatsiya: *Romantizm adabiyotining ijtimoiy va nazariy asoslari, asosiy xususiyatlari. Nemis romantizmi. Angliya romantizmi: Gofman ijodi. Fransuz romantizmi: Bayron ijodi*

Kalit so'zlar: *romantizm: fransuz inqilobi; romantik qahramon: tarixiylik, aka-uka Grimm ertaklari, Gofman, Bayron; shaxs erki:*

Romantizm XVIII asr oxiri va XIX asr birinchi yarmida Ovrupa va Amerika adabiyotida tarqalgan yirik adabiy oqimlardan biridir. "Romantizm" atamasining paydo bo'lishini "roman" (roman) so'zi bilan bog'liq holda o'rganish mumkin. XII asrdan boshlab Fransiyada boshqalardan ajralib turuvchi qahramonlar bilan sodir bo'lgan ishqiy, jangovor sarguzashtlar bayon etilgan asarlar roman deb atalgan. Bunday asarlar antik romanlar singari lotinda emas, jonli roman (fransuz) tilida yozilgan. Sagalardan farqli ravishda romanda real voqealarga emas, muallif tomonidan xayolot olamiga tayanilgan. Shunday qilib, o'rta asrlar (Tom, Kreten de Trua) romanlari o'quvchi va tinglovchilarni qiziqarli syujet – muhabbat va shuhrat uchun qahramonliklar sodir etib, hatto insonga dushman bo'lgan yovuz kuchlar ustidan ham g'alaba qozonuvchi qahramonlar haqida hikoya qilishi bilan rom etgan. XVII asr o'rtalariga kelib Angliyada paydo bo'lgan romantik sifat aql bovar qilmaydigan qahramonliklarga asoslangan barokko romanlarining xususiyatini ko'rsatish uchun xizmat qilgan. Shunday qilib, romantizm tushunchasi nafaqat sarguzashtni, balki sirlilikni ham anglata boshlagan. Jan Jak Russo mazkur atamadan takrorlanmas Shvetsariya tabiatiga tavsif berishda foydalangan. "Adabiyotshunoslik lug'ati" da romantizm termini "etimologik jihatdan ispancha "romanse" so'zi bilan bog'liq bo'lib, XVIII asrda kitoblardagina uchrashi mumkin bo'lgan g'ayritabiiy, ajabtovur, fantastik narsalarning bari shu so'z bilan yuritilgan"²⁴. Romantizm mavjud voqelikdan qoniqmaslik, aniqrog'i ma'rifatchilikka xos bo'lgan olamni aql

bilan raso holga keltirish g'oyasiga ishonchning yo'qolishi natijasida paydo bo'ldi. Lekin romantizm, romantik tafakkur ildizlariga qadim zamonlarga borib taqaladi. Romantizmga xos xususiyatlar Sharq adabiyoti, xususan, mumtoz o'zbek adabiyotida ham chuqur ildiz otgan. Biroq adabiy yo'nalish darajasiga ko'tarilmagan edi. Fransuz inqilobi (1789) Ovrupa va jahon adabiyotidagi kuchli yo'nalish romantizmni vujudga kelishiga zamin hozirlagan voqea bo'ldi. Shu bois fransuz yozuvchisi V.Gyugo XIX asr haqida: "XIX asrning buyuk onasi – fransuz inqilobi bor. Uning tomirlarida fransuz inqilobining tunganmas qoni jo'sh urmoqda" degan edi. Inqilob ijtimoiy-siyosiy sohada feodal ijtimoiy munosabatlarga barham berib «Ozodlik, tenglik, qardoshlik» deb ataluvchi shiori katta kuchga aylangani, qo'shni mamlakatlarda ham inqilobiy kayfiyatni vujudga keltirgani bilan ahamiyatlidir. XX asrda tadqiqotchilar nimani «Romantizm» deb atash to'g'risida bahs olib bordilar. (Fransuz olimi Surpe bu oqimga butunlay qarama-qarshi bo'lgan naturalizmni ham romantizmga qo'shadi. XX asrning 50-yillariga kelib sobiq Sovet ittifoqida paydo bo'lgan konsepsiyaga ko'ra romantizm yo'nalishi o'z badiiy uslubi bilan birbiridan farq qiluvchi, ikki oqim – faol va passiv romantizmdan iborat deb xulosa qilingan.

24 D.Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheralieva. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademnashr, 2010. – B. 258. Lekin XX asrning 60–70 yillariga kelib bu borada (Iyen romantiklari: Gofman, Po va boshqalar ijodi tadqiqi asosida), yangi xulosaga kelindi. Bu romantiklar badiiy uslublarining birligi haqidagi xulosadir. Romantiklar ijodi har bir mamlakatda o'z belgilariga ega. Bu davlatlarning milliy, tarixiy xususiyatlari bilan bog'liqdir. Shu bilan birga, Ovrupa romantizmi o'z umumiy xususiyatlariga ham ega. Ular quyidagilar: * romantiklar paydo bo'lgan tarixiy sharoit; * uslub hususiyatlari; * qahramon xarakteri. Ovrupa romantizmi uchun fransuz inqilobi tarixiy sharoit bo'lib xizmat qiladi. Romantiklar inqilob ilgari surgan inson ozodligi g'oyasini qabul qildilar. Lekin inqilob rahbarlaridan biri bo'lgan SenJyust ta'riflagan "omma baxti uchun kurash" asnosida zo'ravonlik, zulm avj oldi. Natijada, inqilob g'oyalariga ishonch o'rmini hafsalasizlik, umidsizlik egalladi. Romantiklar inson jamiyatda himoyasiz ekanligini, mulkchilik hissi barcha narsa ustidan ustunlikka erishayotganini his qildilar. Shuning uchun muhit oldidagi

ojizlik, ikkilanish, qahramonlar taqdirining fojivaviyligi romantiklar dunyosining o'ziga xos jihatlari hisoblanadi. Bir tomondan, shaxsga nisbatan alohida munosabat, uni atrof muhit bilan aloqalari xarakteri, ikkinchi tomondan, real muhitga ideal dunyoqarashni qarshi qo'yish o'ziga xos badiiy uslub bo'lishini belgilab berdi. Romantiklarning vazifasi turmushni aniq va ravshan tasvirlash emas, balki turmush haqidagi orzu-umidlarni tasvirlashdir. Shunday yo'llar orqali ular o'z ideallarini aks ettiradilar. Romantizm adabiyoti o'z qahramonini ham ilgari suradi. Romantik qahramon, asosan, yuksak va nozik his sohibi, boshqalar bo'ysunuvchi qonunlarga bo'ysunmaydigan mag'rur shaxsdir. Shuning uchun u doim boshqalardan ustun qo'yiladi va ajralib turadi. Bunday qahramon ko'pincha yolg'iz bo'ladi. Shu sababdan yolg'izlik mavzusiga juda ko'p janrlarda, asosan, she'riyatda keng o'rin berilgan. Romantiklarning shaxs ichki dunyosiga bo'lgan qiziqishi lirik va liro-epik janrlarning gullab yashnashiga sabab bo'ldi. Yangi tarixiy sharoitda Ovrupada, ma'rifatparvarlar kutgan va ishongan «Aql-idrok» mamlakati ro'yobga chiqmadi. Romantiklar muhitning ziddiyatli ekanligini aniqladilar. Ular adabiyotda tarixiylikni kashf etdilar. Ma'rifatparvarlar esa o'tmish to'g'risida antitarixiy mazmunda («yaxshi-yomon» deb) fikr yuritgan edilar. Klassitsizm tragediyalarining syujetini, asosan, tarixiy voqealar tashkil etsada, ularni tasvirlanayotgan davr xususiyatlari emas, burch va tuyg'u masalasining yechimi qiziqtirgan. Romantiklar o'tmishda nafaqat inson xarakterlarini, balki o'z zamonasi ta'sirida shakllangan xarakterlarni ham ko'ra oldilar. Ma'rifatparvarlar yuksak ma'naviyat, aql-zakovat egalari bo'lgan ko'plab ijobiy obrazlarni yaratgan bo'lsalar, romantik qahramon ijobiy bo'lishi shart bo'lmay, u muallif idealini o'zida aks ettirishi lozim edi. Romantiklar uchun badiiy reallik mavjud reallikdan haqqoniyroqdir. Real voqelikdagi tussizlikdan (bema'nilikdan) bezgan ijodkorlar, ko'pincha, o'tmishdan ma'ni izlashadi yoki voqea-hodisalar aksar uzoq, ekzotikaga boy yurtlarda kechadi. Shu tariqa romantizm adabiy yo'nalish sifatida XVIII asr oxiriga kelib birdaniga bir necha mamlakatlarda paydo bo'la boshladi. Estetik manifest, traktatlari bilan Germaniyadan Iyen romantiklari, Fransiyadan Shatobrion va de Stal, Angliyadan "Ko'l maktabi" vakillari chiqdilar. Ovrupa romantizmi taraqqiyoti uchta davrga bo'linadi: a) Ilk

romantizm (XVIII asr oxiri XIX asr boshlari) b) Rivojlangan romantizm (XIX asrning 20–40 yillari) v) Kech romantizm (1848-yildan keyingi davr) Ammo mazkur davriylashtirish barcha Ovrupa mamlakatlari uchun bir deb bo‘lmaydi. Germaniyada ilk romantizm Yen roman tiklari (Novalis, aka-uka Shlegelar) nomi bilan bog‘liq. Ikkinchi bosqichdagi Geydelberg romantiklari davri Napaleon okkupatsiyasi va milliy uyg‘onish davriga to‘g‘ri keladi. Xuddi shu paytda aka-uka Grimm ertaklari paydo bo‘lgan. 20-yillarga kelib, Gofman vafotidan so‘ng va yosh Hyeyning realizm an‘nalarini yoqlab chiqish munosabati bilan nemis romantizmi egallagan mavqeyini boy bera boshladi. Angliyada esa Shelli (1822) va Bayron (1824) ning hayotdan ko‘z yumishi romantizmning ikkinchi darajali adabiy yo‘nalishga aylantirdi. Romantizm Fransiyada 30-yillarga kelib to‘la shakllandi. Bu paytda Angliya va Germaniyada romantizm o‘z umrini yashab bo‘lgandi, deyish mumkin. Fransiya romantiklari yangi drama uchun kurashdilar. (Ungacha klassitsizm teatri hukmron edi). Drama janrining islohotchisi sifatida V.Gyugo maydonga chiqdi. Polshada romantizm haqidagi bahslar 1810-yillarga to‘g‘ri keladi. 20-yillarga kelib, A.Mitskevich ijodi bilan bog‘liq holda shakllandi va o‘zini asosiy o‘rnini uzoq vaqt saqlab qoldi.

Xulosa, Bayron she‘riyati mavzu jihatdan g‘oyat rang-barang. Unda mavjud tartiblarga qarshi isyonkorlik ruhi kuchli bo‘lib, davrning shiddatkor voqeligini o‘zida mujassamlashtiradi. O‘zidan keyingi jahon adabiyotiga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan Bayron o‘zbek xalqi orasida ham mashhur. Uning qator she‘r va dostonlari Hamid Olimjon, Shukrullo, Jumaniyoz Jabborov, Muhammad Ali, Maqsud Shayxzoda, Rauf Parfi, Abdulla Sher, Sulaymon Rahmon tomonidan o‘zbek tiliga o‘girilgan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Азизов Қ, Қаюмов О. Чет эл адабиёти тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1982.
2. Храповицкая Г.Н., Коровин А.В. История зарубежной литературы: Западноевропейский и американский романтизм. – М.: Флинта: Наука, 2003.
3. Елизарова М. и др. История зарубежной литературы XIX века. – М.: 1972.
4. Жирмунский В.М. Байрон и Пушкин. – М.: 1978.

5. Виноградов А. «Байрон». – М.: 1985. 6. Bayron. Saylanma, she'rlar, dostonlar.
– T.: 1974.